

ББК 63.3(4УКР)6

Сініцький А.Ц.
м. Житомир

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОМУ РУСІ НА ПОЧАТКУ XX СТ.

В статье рассматривается проблема поиска социал-демократическим движением Украины основ формирования украинской государственности, прежде всего содержания национальной идеи.

In the article the problem of the social-democratic movement of Ukraine search for the fundamentals of formation of the Ukrainian statehood and first and foremost the contents of the national idea.

Українська національна ідея виходить з автохтонності української нації, вона є всеохоплюючою і означає державність, непідлеглість (власновладність, суверенітет), соборність, тобто реалізація національної ідеї, яка постає як національний ідеал.

В кінці XIX - на початку XX століття українська національна ідея набула більш конкретного змісту, на її основі виникають концепції та теорії національно-державного устрою. Це було обумовлено інтенсифікацією процесу розвитку і становлення української нації під впливом ринкових відносин.

Розвитку української національної ідеї сприяло багато чинників суспільно-політичного і культурно-освітнього характеру. Зокрема, наприкінці XVIII ст. відбулося декілька важливих політичних подій, таких, як ліквідація Запорізької Січі (1775 р.), скасування автономної козацької адміністративно-політичної системи на Слобідській Україні (1765р.) і Гетьманщині (1785р.), запровадження кріпосного права (1783р.) російським урядом, поділи етнічної території України між Російською та Австрійською імперіями.

Тотальна, всеохоплююча русифікація підросійських територій України досягла того, що як конста-

тував В.І. Вернадський, "у ХЕК ст. Україна як політичний організм із самостійним внутрішнім життям перестала існувати, бо її остаточно, за висловом Петра Першого, було прибрано до рук Росії". <20, с.249>

Носієм національної ідеї, яка становила основу національної свідомості у ХІХ ст. стає нова українська інтелігенція.

"Кожний рух починається від інтелігенції", - зазначав видатний єврейський публіцист В.Жаботинський. "Справа не в тому, чи бере участь маса в активних формах руху: справа в тому, чи правильно трактує інтелігенція інтереси і прагнення цих мас". <10, с.97>

Інтелігенція, виявляючи складові національної ідентичності, зосередила увагу на таких неповторних рисах своєї етнічної спільності, як історія, фольклор, мова та література. А вирішальну роль в процесі зростання національної свідомості відігравало вивчення історії українського народу. "Народові, - підкреслює О. Субтельний, - котрий плекає нове почуття спільності, необхідне усвідомлення того, що його єднає й спільна доля. Цей спільний історичний досвід, крім того, має сприйматися як славетне минуле, що вселяє почуття гордості та спонукає до ототожнення зі своїм народом." <18, с.203>

На становлення національної свідомості незначної кількості освічених верств, які ще не були русифіковані, величезний ідейний вплив справили французькі енциклопедисти й теоретики політичної революції, котрі довели суб'єктивність народу, а не монарха та знаті, в історичному процесі, а ще більше - твори німецького культур-філософа Йогана Гердера. Він ствердив націотворчу роль мов і фольклору, народних звичаїв і побуту селянства, що були протиставлені мертвотності й штучності, знеособленості та культові чужих мов, які панували при дворах європейських володарів. Гердер поставив на місце історії королівств та імперій, історії вінценосних можновладців іншу історію - історію народів, національно-етнічних утворень. <22, с.139>

Саме ці процеси, які відбувались на території українських земель з кінця ХVІІІ і до початку ХХ ст., отримали назву загальноукраїнського національно-культурного відродження. І лежало воно в річищі аналогічних європейських процесів, які навіть у царських підручниках іменувалися епохою національних прагнень та їхнього торжества. <17, с.164>

Сучасні науковці вирізняють у розвитку національних рухів Східної Європи три головних етапи. Так, П.Магочий виділяє хронологічні рамки таких етапів на українських землях у складі Російської імперії:

- 1) етап збирання спадщини, (1780-1840рр.);
- 2) організаційний етап (1840-1900 рр.);
- 3) політичний етап (1900-1917 рр.). <26, с.103>

Дещо-іншими були хронологічні рамки національного відродження на українських землях у складі Австрійської імперії: 1-й - 1816-1847 рр.; 2-й - 1848-1860 рр.; 3-й - 1861-1918 рр. <26, с.105>

Початок ХХ ст. в історії українського національного відродження Наддніпрянської України був якісно новим політичним етапом. Незважаючи на те, що другий "організаційний" або "культурний" етап, як вважає сучасний дослідник Р.Шпорлюк, в підросійській Україні так і не був до революції завершеним через переслідування української культури царським урядом, це не може бути свідченням того, що український національний рух так і не вступив у політичний етап. Оскільки політизація національного руху, характерна для третього етапу, поступово проявлялась всередині другого - починаючи з кирило-мефодіївців. <19, с.47>

Одночасно Р. Шпорлюк вказує і на один з недоліків незавершеності другого "культурницького етапу" в Наддніпрянщині, на "недорозвинутість" просвітньої та культурної інфраструктури, яка "серйозно гальмувала політизацію мас на підтримку програми" українського національного руху. <19, с.47>

Одними з чинників, що сприяли політизації українського національного руху на Наддніпрянщині, стали історичні умови, які склалися на початку ХХ ст. Це була економічна та соціальна криза і деяке послаблення самодержавного режиму.

Оскільки в силу свого напівколоніального становища, а також русифікаційної політики російського самодержавства на Україні, українська нація не змогла створити повної соціальної структури, процес політизації відбувався майже виключно за рахунок української інтелігенції. Це була нація хліборобів. В результаті єдино свідомим носієм національної політичної свідомості, а також організатором боротьби за національне визволення була українська інтелігенція. Вона становила близько 90% активістів та понад 95% провідних діячів національного руху. <24, с.52>

А це в свою чергу обумовлювало вузькість і слабкість національно-визвольного руху в Україні. Найбільш яскравим виразом політизації національного руху було створення національних політичних партій, які приходили на зміну старому занепадаючому українофільству, що ставило українську ідею в межі "скромної і лояльної антикварно-етнографічної ролі". <23, с.147-148>

Першою українською політичною партією на Наддніпрянщині стала Революційна Українська Партія (РУП), утворена членами Харківської студентської громади у січні 1900 р. Одночасно на Правобережній Україні з'явилася Українська соціалістична партія (УСП), яка у 1903 р. увійшла до РУП. У 1902 р. від РУП відокремилася частина її членів, які були незадоволені тим, що РУП в своїй роботі національне питання підпорядковувала соціальному. За ініціативою М. Міхновського вони створюють

Українську народну партію (УНП), яка стояла на виразних позиціях національної самостійності.

Так питання самостійності України стало причиною розколу РУП в грудні 1904 р. на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) та Українську соціал-демократичну "Спілку", що незабаром стала звичайною обласною організацією меншовицького напрямку РСДРП.

У 1904 р. із загальної української організації вийшла частина її членів, які стояли на ліберально-демократичних позиціях і які утворили Українську Демократичну партію (УДП). Проект програми, прийнятий восени 1904 р. на з'їзді УДП, не задовольняв радикальні елементи партії "занадтою обережністю", і тому вони виходять з партії та утворюють свою Українську радикальну партію (УРП). Оскільки ці дві партії були дуже подібними, то наприкінці 1905 р. вони об'єднуються в Українську радикально-демократичну партію (УРДП).

В роки першої російської революції 1905-1907 рр. на основі загальноросійської партії соціалістів-революціонерів почала формуватися Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР), організаційне оформлення якої затягнулося до 1917 р.

Внаслідок поразки першої революції в країні почалася доба політичної реакції, що призвела до за-непаду, а то й ліквідації українських політичних партій. В цих умовах єдиною можливим легальним існуванням для українського політичного руху стало створення безпартійного Товариства українських поступовців (ТУП) у 1908 р. Це товариство, як і колись Загальна українська організація, об'єднувало помірковану інтелігенцію України.

Членів цих партій, а також їх керівників, можна умовно розділити на три течії: соціалістичну, ліберально-демократичну та самостійницько-націоналістичну. З огляду на це доцільно проаналізувати то-гочасні підходи представників різних політичних течій до розв'язання національного питання. <11, с.6-7>

Саме становище України у складі Російської імперії як напівколоніального придатку, вимагало від усіх українських політичних рухів і партій визначити в будь-якій формі своє ставлення до українського питання, що могло б у майбутньому стати основою об'єднання їх на принципах пріоритету національної ідеї. Але цієї єдності так і не було досягнуто. Оскільки українська нація ще не визріла економічно, вона була дуже слабо здиференційована соціально для того, щоб мати відносно цілісну національну ідеологію, що визначило і рівень політичної свідомості інтелігенції. <11, с.7>

11 лютого 1900 р. у Харкові на т. зв. "Раді чотирьох" (Д. Антонович, Б. Камінський, Л. Мацієвич і М. Русов) була заснована революційна українська партія (РУП). Біля витоків створюваної партії в переважній більшості стояла студентська молодь. Із створенням партії зразу ж постало питання про оформлення політичної програми.

З самого початку діяльності партії її керівництво зіткнулося з проблемою, яка переслідувала їх впродовж усього існування РУП. Це недостатня теоретична підготовка керівництва, і як результат, відсутність у них наукових розробок з питань соціально-економічного розвитку України. Д. Антонович від імені організації звернувся до широко відомого харківського адвоката і завзятого самостійника М. Міхновського з проханням допомогти скласти програму. Міхновський погодився і вже незабаром, на-прикінці 1900 р. у Львові була опублікована брошура у вигляді промови "Самостійна Україна", як офіційне видання РУП. Головна політична мета цього маніфесту полягала в словах: "Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських до гір Кавказьких". <6, с.66>

Брошура М. Міхновського "Самостійна Україна" з її ідеєю самостійності була в той час дійсно ре-волюцією в сфері української політики. А з іншого боку вона мала ряд недоліків. Так, з політичного погляду "Самостійну Україну" ніяк не можна назвати програмою. Швидше це був крик наболілої душі національно свідомого українця. Автор "Самостійної України" не чітко визначив суспільний ідеал та устрій майбутньої незалежної держави, не дав наукового соціально-економічного обґрунтування. Крім того, як незабаром з'ясувалося, брошура не виражала точки зору самих засновників партії, хоча деякий час і була фактично програмою РУП. "Самостійна Україна" була лише одним із політичних напрямів в середовищі цієї партії. Серед діячів РУП набирали популярності соціалістичні ідеї та гасла.

Гасла свободи, рівності та всесвітнього братства, які не знайшли відображення в "Самостійній Ук-раїні", знецінювала в очах соціалістично настроєних діячів партії цей документ. Незважаючи на голос за-стереження одного з провідних діячів українського національно-визвольного руху І. Франка, який у рецензії на книжку А. Фаресова "Народники і марксисты" (Петербург, 1899 р.) попереджав про небезпечність поширення марксистського соціал-демократизму на Україні, соціалістичні ідеї набували все більшої популярності в українському національному русі.

Політична свідомість рупівців формувалася під впливом західноєвропейської соціал-демократії та російських соціалістів. "Та й не диво, - писав Д. Дорошенко, - традиція політичної самостійності України (в тій чи іншій формі), що її носієм востаннє було українське панство, сини й онуки козацької старшини, обірвалася ще в кінці 1830-х років". <9, с.14-15> А нова малочисельна суспільна верства, якій судилося перебрати провід в українському національному відродженні, - інтелігенція, перебуваючи під жорстоким національно-духовним гнобленням Росії, в своїй переважній більшості на протязі довгого часу творила органічну цілісність з російською інтелігенцією, якою вона здебільшого і була. Її система політичного

мислення, як і власний соціальний ідеал, була механічною копією російських традицій. <12, с.12-13>

Захоплення української молоді марксизмом, який поширювався серед російської інтелігенції, в значній мірі був вишєканий на Україні й українськими інтелегентами - М. Зібером, С.Подолінським, Б. Кістяківським. Особливо податливими на марксистську принаду виявили себе ті, що пройшли драго-манівську школу з її запереченням "вузького націоналізму" <9, с.18-19>. Досягнення національних цілей у них ніколи не ставилося в пряму залежність від національної волі, що є обов'язковою передумовою соціальної перебудови.

Причиною поширення таких ідей серед українства, мабуть, була сама історія українського народу. "Український нарід, - писав М. Грушевський, - так довго, протягом століть, волею і неволею (більш неволею в кожному разі) віддавав свої сили, здібності, капітали на службу великоросійському народу, що гадки про його особні інтереси, про життя його для себе самого готові здаватися трохи на бунтарськими, або й зовсім бунтарськими, багатом і багатом". <23, с.148>

Тому і "Самостійна Україна" викликала неприйняття серед більшості членів РУП. Так, одночасно, уже в перших публікаціях партії виразно проступають погляди соціалістичної течії. Це було досить помітно в брошурах Д.Антоновича "Дядько Дмитро" та "Чи є тепер панщина" <8, с.25-26>, де гасло "За самостійну Україну" обмежувалось боротьбою за соціально-економічне полегшення життя українців.

У партії точились дискусії, що з часом приводили до катастрофічного загострення протиріч. З метою подолання протистояння, а також для остаточного сформування організаційної структури РУП, наприкінці 1902 р. був скликаний перший партійний з'їзд у Києві. На ньому було обрано ЦК у складі Д. Антоновича, Е. Голіцинського і В. Козиненка.

Одночасно в організаційній будові партії відбулися певні зміни. Крім шести "вільних громад", з яких складалася організація, було створено ще "Закордонний комітет" з центром у Львові. З'їзд висловив свою прихильність до соціалістичної програми <8, с.37-38> і на початку 1903 р. РУП у своєму теоретичному органі "Гасло" офіційно заявила про свій відхід від "Самостійної України", як програми партії. У редакційній статті було надруковано: "Що ми повинні визнати не досить для нас відповідним, се брак соціалістичного світогляду сеї брошури в обґрунтуванні сеї ідеї, і навіть подекуди проривання націоналістичних тенденцій". <21>

В результаті частина національно-самостійницьких членів РУП на чолі з М. Міхновським в знак протесту виходить з партії і створює свою власну організацію - Народну українську партію. Але незалежно від цього виходу РУП продовжують роздирати протиріччя з приводу національного питання.

Одним з недоліків партії від самого її заснування був недостатній рівень теоретичної підготовки її членів, який вони намагались компенсувати практичною роботою. Але оскільки промислове робітництво України перебувало під великим впливом добре організованих і більш політично розвинутих організацій РСДРП та Бунду, то основною соціальною базою РУП стало село. Цьому сприяв сам аграрний характер соціальної справи України. Зокрема, в доповіді партії Амстердамському Міжнародному Соціалістичному Конгресу (1904 р.) вказувалось, що РУП "поставила своєю метою агітацію і пропаганду серед сільського пролетаріату України". <2, Спр.1434, Арк.5>

Але практика життя через певний час показала рупівцям, що їх агітація за відокремлення України від Росії не знаходить відгуку навіть у аграрних районах, оскільки селянство дивилося на світ крізь призму соціально-економічних проблем. Тому одна з провідних тез партії - відтворення самостійної України, не маючи широкої соціальної бази підтримки, зависла у повітрі. <25, с.25>

Зрештою в РУП вирізнилились і оформились дві течії із зовсім протилежними поглядами на вказану проблему. Одну з них в основному творив Закордонний комітет партії на чолі з Д. Антоновичем, Е. Голіцинським, М. Меленевським, П. Канівцем та ін. Піддавши під вплив російської соціал-демократії, вони розгорнули дискусію на сторінках органу РУП про те, чи існує для українського пролетаріату національне питання, і чи потрібна йому своя українська держава. Северин Войнілович (літерний псевдонім Д. Антонович) у статті із характерною назвою "Неіснуюче питання" висловив думку, що національне питання вигадала буржуазія для того, щоб "підійти до робітників, ошукати їх і затулити їм перед очима неперехідне провалля в класових інтересах...[Тому] для пролетарів національне питання не існує". <30, 1904, №11, с.4>

Нехтуючи національним питанням, ця група намагалась переконати товаришів в недоцільності існування самостійної української соціал-демократичної партії і в необхідності об'єднання її з РСДРП. Офіційно про це заявив М.Меленевський на IV (Об'єднавчому) з'їзді РСДРП: "Український пролетаріат зовсім обрусів, і тому існування окремої організації не має ніякого значення". <7, с.33>

Друга течія на чолі з М. Поршем залишалася на позиціях збереження принципу самостійності України і незалежного існування РУП. Тому постала партійна криза викликала необхідність скликання чергового з'їзду РУП. У грудні 1904 р. зібрався II з'їзд партії, на якому мали прийняти програму та дійти згоди. При розгляді цих основоположних документів протиріччя в поглядах керівництва партії на національне питання виявилися найбільш наочно. Що і стало причиною розколу з'їзду.

Меншість делегатів, очолювана М. Меленевським, виступила проти внесення питання про само-

стійність України до програми партії і покинула засідання з'їзду, який на цьому і припинив свою роботу. Наступним кроком даної групи стало видання 12 січня 1905 р. декларації "Розкіл Револьюційної Української Партії", в якій вона звинуватила прихильників М. Порша у "буржуазному радикалізмі".

"Пособити з'єднанню свідомого пролетаріату усієї Росії в єдине централізоване ціле, пособити збудуванню централізованої пролетарської партії усієї Росії, не дати відтягти український пролетаріат в бік буржуазно-радикальної "Самостійної України", себто стати на перешкоді затемненню класової свідомості українського пролетаріату", - такими були головні завдання цієї групи, яка після переговорів з ЦК РСДРП(м) на Женевській конференції була визнана автономною складовою частиною останньої під назвою "Українська соціал-демократична Спілка". <2, Спр.450, Арк. 18>

Тісний організаційний зв'язок Спілки з РСДРП призвів до того, що вона зрештою стала звичайною обласною організацією меншовицького напрямку РСДРП. В матеріалах жандармського управління м. Києва "Спілка" характеризувалась як "філіальне відділення РСДРП для роботи серед українців".<3, Спр.259, Ч.1, Арк.51>

Боротьба між прихильниками і противниками ідеї самостійності України тривала і після невдалого з'їзду РУП. Так, 6 грудня 1904 р. Д. Антонович в статті "Ще про неіснуюче питання" продовжував наполягати, що національне питання для пролетарських партій зовсім не існує і що його видумала буржуазія. <30, 1905, №12, с.4-5>

Опонентом Д. Антоновича в газеті "Праця" виступив М. Порш, який, опираючись на авторитет К. Каутського, спробував довести, що й для пролетаріату національне питання має велику вагу, а коли автономія не може цього питання вирішити, то пролетаріат мусить сам узяти справу в свої руки і прийняти до своєї програми постулат політичної самостійності України. <30, 1905, №13-14, с.2-7>

В той же час ця стаття дає можливість зробити висновок про те, що в політичній концепції М. Порша відбулися певні зміни. Тепер він визнавав можливим існування в майбутній демократично оновленій Росії автономної України.

З виходом "Спілки" з РУП у грудні 1905 р. відбувся II з'їзд партії, на якому було прийнято рішення про перейменування організації в Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП). З'їзд прийняв програму партії, до якої включив тезу про право націй на самовизначення й вимогу автономії України з окремим представничим зібранням (сеймом), котрому б належало право законодавства у внутрішніх справах, що торкалися території України. <1, Спр.2568, Арк.58-65>

Отже, українські соціал-демократи зустріли першу російську революцію ідейно-теоретично знесиленими внутріпартійною боротьбою. Крім того, ті національні гасла, які виставляла РУП, а потім і її пра-вонаступниця - УСДРП, не знаходили придатного ґрунту. Однією з причин цього явища був низький рівень національної свідомості, про що зазначав і М. Порш. "Український народ - національно темний народ", - говорив він. <31, 27 квітня> Як наслідок була відсутня широка соціальна база, достатня кількість провідників для національно-визвольного руху. Чисельність самої партії на середину 1907 р. становила 3 тисячі чоловік. <5, с.3>

Український пролетаріат і селянство в переважній більшості пішли за більш радикальними програвними положеннями російських соціал-демократів, есерів та бундівців. Так, зокрема, аграрні програми більшовиків і особливо есерів, чітко заявляли про конфіскацію всіх поміщицьких земель, тоді як програма УСДРП виступала проти негайного здійснення аграрних перетворень селянством і стихійної селянської боротьби. <28>

Вимоги більшовиків та есерів відповідали матеріальним бажанням селянства і забезпечували його підтримку в революційній боротьбі. Однак потрібно звернути увагу й на те, що національний фактор наприкінці революції почав відігравати більш помітну роль. Про це свідчать вимоги самих селян. В присудах сільських сходів вже містились національно-політичні завдання, як, наприклад, вимога автономії України і широкого використання української мови у присуді селян і козаків містечка Снітин Лубенського повіту. <32, №4, 7 грудня> Подібні ж вимоги поставили селяни і козаки 14 сіл і хуторів Нікольської волості Полтавського повіту. <29, №296, 2 грудня>

Але ці успіхи в справі пробудження національної свідомості, як селянства так і пролетаріату, виявились незначними. І УСДРП досить швидко після революції занепадає. Цьому також сприяли арешти і відхід значної частини членів партії від справ в добу реакції та "тихого погрому". Тому в останні роки перед першою світовою війною єдиною можливістю раціональної діяльності УСДРП стала видавнича робота.

Досліджуючи внесок української соціал-демократичної думки в розвиток національної ідеї, неможливо не звернути увагу на вагому роль в її формуванні і окремих осіб.

Значною постаттю в соціал-демократичному русі був А.Й.Юркевич (Л. Рибалка) - один з партійних лідерів та талановитий публіцист. Він написав декілька статей, присвячених національному питанню. Серед них на особливу увагу заслуговують статті, що стосувалися проблеми взаємовідносин між українською та російською соціал-демократією. Л.Юркевич був переконаним прихильником необхідності об'єднання всіх свідомих представників українського пролетаріату в окрему національну партію. Причи-

ну цього він пояснював самими специфічними цілями українського робітництва.

Його думка користувалася і загальною підтримкою в УСДРП. Але "російські соціал-демократи, - пише Л. Рибалка, - зустріли наш рух з перших днів його появи з "глибоким обуренням". <16, с.30> Особливо глибокою "моральна образа" була серед більшовицького керівництва, і, зокрема, їх лідера В. Леніна. Останній був категоричним противником побудови партійних організацій за національною ознакою. Приймаючи за закон суспільного розвитку царський централізм й асиміляцію неросійських народів, він прийшов до утопічного висновку про "злиття націй". <14, с.27> Тому антагонізм між українськими і російськими соціал-демократами в процесі посилення національно-визвольного руху все більше й більше загострювався. "До нас ставились, як до "шовіністів" і як до "сепаратистів", - пише Л.Рибалка. <16, с.30>

Так український соціал-демократ, що виступав за поразку Росії у світовій війні, написав до Кінтальської конференції брошуру "Україна і війна", яку Л.М. Коллонтай в листі до В.І. Леніна від 15 травня 1916 р. назвала "ганебно шовіністичною". "Якщо Рибалка і не "австрійський" патріот, - писала вона, - то він яскравий представник "патріота" - українця. А чим це краще?". <13, с.70>

Найвищого загострення ці протиріччя досягли напередодні першої світової війни, коли визвольний рух неросійських народів піднявся на вищий щабель свого розвитку і який недвозначно говорив про майбутнє месіанської величі Росії. Спроба уникнути катастрофи можлива була тільки на шляху рішучої та гнучкої тактики збереження цілісності імперії. З усіх російських політичних сил таку програму в той час могли реалізувати тільки більшовики, і це принесло їм перемогу в добу революції. <15, с.14>

Проявом гнучкої тактики стало засудження в серпні 1913 р., на так званій літній нараді ЦК РСДРП, "чорносотенного великоруського націоналізму" і задекларування підтримки права неросійських народів на "самовизначення, тобто на відокремлення і утворення самостійної держави". Одночасно в резолюціях тієї самої наради було сказано, що: "Питання про право націй на самовизначення...не дозволено змішувати з питанням про доцільність відокремлення тієї чи іншої нації. Це останнє питання соціал-демократична партія повинна розв'язувати в кожному окремому випадку цілком самостійно...". <4, с.201-202>

В свою чергу В. Леніним наприкінці 1913 р. і в 1914 р. були написані статті: "Критичні замітки з національного питання" і "Про право націй на самовизначення", які викликали з боку Л. Юркевича гостру та однозначну оцінку. Проголошення Леніним права націй на самовизначення одним із головних партійних гасел український соціал-демократ назвав ієзуїтською політикою. <27>

Найбільш повний критичний аналіз поглядів членів РСДРП та Леніна на національне питання Л.Рибалка дав у брошурі "Русские социал-демократы и национальный вопрос" (1917 р.), яка вийшла у відповідь на "Збірник" центрального органу РСДРП "Социал-демократа", редактованого Леніним.

Рибалка, розглядаючи вміщені у збірнику тези - "Соціалістична революція і право націй на самовизначення", знаходить в них протиріччя, і для аналізу наводить їх: "Вимога вільного відокремлення від гнобительської нації" "зовсім не рівнозначна вимозі відокремлення, подрібнення, творення дрібних держав". "З цього виходить, - пише Л. Юркевич, - що програма з національного питання центрального органу РСДРП, що містить у собі визнання "права на самовизначення націй" і одночасно його заперечення - дорівнює нулеві". <16, с.8>

Таким чином, головна заслуга Л.Юркевича перед українським національно-визвольним рухом полягала в тому, що він зміг до певної міри розкрити антиукраїнський характер ленінського гасла "про право націй на самовизначення", яке використовували більшовики в тактичних цілях у боротьбі за владу.

Отже, соціал-демократична течія українського національно-визвольного руху внесла в розробку національної ідеї вагомий частку. Вони змогли підняти розробку національної ідеї із суто культурно-етнографічного рівня на рівень політичний. Було закладено основи політичної організації українського селянства та робітництва. Але лідерам української соціал-демократії так і не вдалося виробити і обґрунтувати єдину національну ідею, яка змогла б організувати та повести за собою широкі народні маси.

Література

1. ЦДІА України в м. Києві. - Ф.274. - Оп.1. - Київське жандармське управління
2. ЦДІА України в м. Києві. - Ф.275. - Оп.1. - Київське охоронне відділення
3. ЦДІА України в м. Києві. - Ф.442. - Оп.861. - Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернаторства
4. Всесоюзна Комуністична партія (більшовиків) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898-1939). Вид. 6-е доп. Відп. ред. М.Б. Мітін та ін.. 4.1. К.: Політвидав, 1941. - VIII + 684 с
5. Доповідь Української Соціал-демократичної Робітничої партії Росії Міжнародному Соціалістичному Конгресові в Штутгарті. Львів, 1907. - 16с.
6. Міхновський М. Самостійна Україна // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. В 2-х т. Т.1. Мюнхен: Сучасність, 1983. - С.66
7. Протоколи IV (Об'єднательного) съезда РСДРП. М., 1959. - LXV+714 с.
8. Гунчак Т. Україна: перша половина XX ст.: Нариси політичної історії. К.: Либідь, 1993. - 288 с: іл.
9. Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни. Прага, 1936. - 99 с

10. Жаботинський В. Вибрані статті з національного питання. К.: РАУ, 1991. - 136 с
11. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція і національне питання: початок XX століття // Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика. К.: Інститут історії України АН України, 1993. - С.5-23
12. Кононенко К. Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї. 1917-1960. Мюнхен, 1965. - 535 с
13. Курас І.Ф. Повчальний урок історії. (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії). К.: Політвидав України, 1986. - 185 с
14. Майстренко І. Історія Комуністичної партії України. Мюнхен: Сучасність, 1979. - 259 с
15. Прокоп Я. Україна і українська політика Москви. 2-е вид. 4.1. Період підготовки до Другої світової війни. Мюнхен: Сучасність, 1981. - 176 с
16. Рибалка Л. Російські соціал-демократи і національне питання. Мюнхен: Сучасність, 1969. - 65 с
17. Сокращенный курс новой истории (для реальных училищ и женских гимназий). Изд. 5. СПб., 1914. - 208с.
18. Субтельний О. Україна: історія. К.: Либідь, 1991. - 512 с.
19. Szporluk R. Ukraine. A Brief History. 2-nd ed. Detroit: Ukrainian Festival Committee, 1982. - 256 p. 14r20.
- Вернадский В.И. Украинский вопрос и русское общество//Дружба народов. - 1990. - №3. - С.245-254
21. Від редакції // Гасло. - 1903. - Ч. 1. - С.4
22. Грабовський С. Українська мрія: тріумфи та трагедії//Сучасність. - 1995. -№3. - С. 137-147
23. Грушевський М. З біжучої хвилі //Літературно-науковий вісник. Т.XXXIII. Кн. 1. Львів, 1906. - С146-151
24. Каппелер А. Структура українського національного руху в Російській імперії// Сучасність. - 1992. -№7. - С.48-56
25. Левенець Ю.А. Ліворадикальні партії в Україні напередодні жовтневого перевороту // Укр. іст. журн. -1992.-№3.-С.23-31
26. Магочий П. Українське національне відродження. Нова політична структура // Укр. іст. журн. - 1991. -№3.-С.97-107
27. Юркевич Л. Езуїтська політика // Дзвін. - 1914. - №5. - С.458-465.
28. За вільну Україну. - 1991.
29. Полтавщина. - 1905.
30. Праця. (Львів. Часопис РУП). - 1904-1905.
31. Рада (Київ).-1907.
32. Хлібороб (Лубни). - 1905.